

Femtio årgångar

»Flerfaldiga äro de tecken, som tyda på ett vaknande intresse för Kyrkans gudstjänstliv». Så börjar anmälan av det första numret av Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv 1926.

Redaktionskommittén — komminister Arthur Adell i Stjärnorp, musikdirektörerna Otto Olsson i Stockholm och Svante Sjöberg i Karlskrona samt komminister Knut Peters i Hästholmen — hade utan tvivel uppfattat situationen rätt. Någoting höll på att ske. Kyrkans handbok var under revidering. Den liturgiska forskningen hade skjutit fart. Kyrkans musik och konst var inne i en skapande period. Kyrkosångsrörelsen började få fast fot även i den svenska kyrkans församlingar.

I ett sådant läge var det uppenbart, att man behövde ett forum för frågor som gällde kyrkomusik och gudstjänstliv. Tidskriften Kult och konst hade i viss utsträckning tidigare svarat mot ett sådant behov, men av ekonomiska skäl hade den måst upphöra redan 1908. Därför hade KSV och intresserade privatpersoner, främst bland kyrkomusikerna, försökt att finna en ersättning för den försvunna tidskriften. Nu stod man vid målet. KSV:s centralkommitté och särskilt dess ordf. kyrkoherde C.G. Hauffman hade satsat hårt på den nu tillkomna Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv, och C.W.K. Gleerups förlag hade visat förståelse och framsynthet, när det gällde att förlägga den nya publikationen.

»Det skall vara denna tidskrifts strävan att till församlingens tjänst söka föra fram olika till gudstjänstlivet hörande spörsmål. Frågor rörande handbok, psalmbok, kyrkomusik och kyrkokonst komma sålunda att behand-

las ur såväl historisk som principiell och praktisk synpunkt.»

Tidskriften har varit detta program trogen och förverkligat det på ett målmedvetet och konsekvent sätt.

Låt oss börja med det som vetter åt högmässan och den allmänna gudstjänsten.

1926 stod frågorna om Handboken i blickpunkten. 1925 års Handbokskommitté lade redan följande år fram ett förslag till revision av Kyrkohandboken. Det blev visserligen inte antaget men spelade ändå sin roll i det fortsatta handboksarbetet. Både professor Gustaf Aulén och biskop Edv. Rodhe kommenterade i tidskriften det framlagda förslaget, och Knut Peters genomförde 1927 en utförlig detaljgranskning.

1932 fastställdes ritual för högmässa med infogat skriftermål, vilket kommenterades i tidskriften på ett positivt sätt. Också det följande handboksarbetet fram till 1942 presenteras och kommenteras i spalterna.

Men tidskriften nöjer sig ingalunda med referat och randanmärkningar. Den ger även självständiga och konstruktiva bidrag. Sålunda publiceras 1927 en magistral utredning om skriftermålet av professor Yngve Brilioth. Två inlägg ägnas 1928 åt musiken till Nicaenum och åt prefationstonerna, båda av Knut Peters hand. Biskop Edv. Rodhe skriver en tungt vägande principiell artikel om Ord och sakrament 1931 (som liksom Brilioths tidigare inlägg bör ses mot bakgrunden av diskussionen om nattvardens förening med högmässan över huvud taget: ASP och sedermera biskop Sam Stadener hade ivrigt pläderat för en boskillnad). Introitusmomentet behandlas i en lärd artikel av professor Carl-Allan Mo-

berg 1933, och Arthur Adell och Knut Peters följer upp detta anslag i inlägg 1934. Flera nya introitustexter med tillhörande gregorianska melodier presenteras från 1936 – helt visst inte utan resultat. Det är svårt att tro, att den gregorianska introitusserien i Handboken 1942 skulle ha tillkommit helt utan impulser från det i tidskriften framlagda materialet.

Även efter tillkomsten av Handboken 1942 har tidskriften behandlat högmässans ritual och musik – helt naturligt, eftersom den liturgiska revisionen ständigt är fortgående.

Arthur Adell skriver t ex inträngande och sakkunnigt om körens uppgift i gudstjänsten 1942 och i samma årgång presenterar Knut Peters en översättning av den sk Missa lincolniensis (se Sven Kjöllnerströms artikel i innevarande årgång). Peters lägger 1943 fram några skrifteförmåningar, som avses kunna ersätta skrifteboken i dess homiletiska form. Frågan om alternativa introitustexter behandlas 1949, och Mässboken II med dess gregorianska musik underkastas en grundlig och rätt kritisk analys 1945. Liturgiska nämndens tillägg till Mässboken refereras med positiva kommentarer 1966, och de romerska tonsångarna efter Vaticanum II får sitt nedslag i tidskriften 1968. Likaså ägnar tidskriften stor uppmärksamhet åt den liturgiska försöksverksamhet, som initierats av 1968 års Kyrkohandbokskommitté (1969/70).

Tidskriften har sålunda utövat en omfattande vaktjänst på högmässans område. Det har skett utan småskuren traditionalism och med öppenhet för förnyelsens krav. Utan tvivel har denna aktivitet haft en vägledande funktion. Saklighet och sakkunnighet vinner i längden.

Men det är ingen tvekan om var tidskriften har ansett sig ha sin särskilda bevakningstrakt. Den gäller *tidegudstjänsterna*.

Många omständigheter har förberett och påverkat tidegårdens renässans under 1900-

talet. De speglas på ett intressant sätt i tidskriftens årgångar, allt ifrån starten och framöver.

På tysk evangelisk mark hade under slutet av 1800-talet intresset för tidegudstjänsterna vaknat till liv. En ledande kraft i kyrkosångsrörelsen var dekanen Max Herold, som 1875 gav ut ett tyskt Vesperale. I Sverige fick detta sin motsvarighet i 1914 års Vesperale, utarbetat av John Morén och U. Ullman.

Men på kontinenten hade också den romerska kyrkan börjat ägna en ny omsorg åt tidegården. 1912 fastställdes Vatikaneditionens antifonaledel. Ett omfattande vetenskapligt och praktiskt arbete med breviarier och antifonaler hade börjat, koncentrerat till klostren Solesmes, Beuron och Maria-Laach. Med detta förmäldes en strävan att översätta brevarieböckerna till folkspråket och göra tidegården till lekmännens egendom. Här betydde Pius Parsch och hans Volksliturgisches Apostolat i Kloster-Neuburg vid Wien mycket för tidegårdens popularisering. Alla dessa strävanden på tidegårdens område utövade en stimulans för det svenska tidegårdsarbetet.

Motsvarande gäller om de under 1900-talet allt tätare kontakterna med den anglikanska kyrkan och särskilt dess högkyrkliga flygel. Det rika liturgiska livet inom The Anglican Communion betydde för många svenska teologer och kyrkomusiker en upptäckt, som lät ana nya möjligheter.

På svensk mark var utvecklingen förberedd på olika vägar.

John Moréns namn är redan nämnt. Därtill bör fogas namnen Richard Norén och Otto Olsson. Alla tre hör hemma på den praktiskt-kyrkomusikaliska linjen. Genom deras kompositioner och editioner fördes gregorianska stilelement in i kyrkans instrumentala och vokala musik.

Vid sidan av den kyrkomusikaliska linjen löpte en teologiskt-vetenskaplig.

Den svenska praktiska teologien gjorde en

vägröjande insats genom att draga fram det svenska liturgiska handskriftsmaterialet i ljust. Början skedde genom Edv. Rodhes märkligt framsynta avhandling *Studier i den svenska reformationstidens liturgiska tradition* (1917). Redan dessförinnan hade sedermera professor Tobias Norlinds avhandling *Latinska skolsånger* (1909) angett en ny trend i svensk musikkforskning. På den linjen skördades senare rika resultat t ex genom professor Carl-Allan Mobergs arbeten *Über die schwedischen Sequenzen des Mittelalters* (1927), *Kyrkomusikens historia* (1932) och *Die liturgischen Hymnen in Schweden* (1947). N. Franséns idoga utgivande av klassiska dokument från 1500-talet (*Liturgia suecana*) bidrog till att vidga kunskaperna om tidegudstjänst och tidesång under tiden efter reformationen. Arthur Adell och Knut Peters trängde in i det svenska handskriftsmaterialet med något av forskningsresandens iver och öppna ögon och fann i de oväntat rika källorna underlaget för den pånyttfödda svenska tidegård, som blev resultatet av deras oförtrutna arbete. Deras gärning är vetenskapligt noggrann, praktiskt liturgiskt orienterad och genomförd med stor stringens och konsekvens. För otaliga har Knut Peters lilla bok *Den gregorianska sången* (1930) blivit en god introduktion i en ny och fascinerande värld.

Det är helt naturligt inte tänkbart att här ens antyda den mängd av artiklar i tidskriften, vilka är signerade med Arthur Adells och Knut Peters namn. De förtecknas i den bibliografi över de 50 första årgångarnas innehåll, som nu förbereds. Men några huvuddrag kan ändå anges. Tidskriftens linje är hela tiden att ställa tidegården i relation till den svenska reformationen och till samtidens gudstjänstliv. Detta medför en stor bredd i presentationen. *Vesperale 1925* med dess gregorianska innehåll ägnas självfallet grundlig uppmärksamhet och ett erkännamt men inte okritiskt intresse: psalmodien var utformad på ett

ganska tafatt sätt. Motsvarande gäller den gregorianska sången i *Mässboken 1942* och dess andra del 1944: tidskriften ger sin honnör åt målsättningen men har sina invändningar mot genomförandet.

En tungt vägande del av tidskriftens material ägnas direkt åt tidegården, teoretiskt och praktiskt.

Redan 1924 hade Arthur Adell och Knut Peters gemensamt gett ut det första häftet av *Evangelisk tidegård*. Efterhand som nytt material tillkom, presenteras det i tidskriften. 1932 kom ett häfte med tideböner för skolan, 1938 vidgat till Tideböner för ungdom. 1934 förelåg *Veckans tideböner* i sin första upplaga, som skulle komma att följas av många nya. 1939 ändrades namnet till *Svensk tidegård*: nu var *veckans tideböner* kompletterade med böner för hela kyrkoåret. Början till ett nytt svenskt evangeliskt breviarium var ett faktum, liksom ett därmed sammanhängande antifonale. Efterhand fullbordades båda, och tillkomsten av detta magnum opus kan följas i tidskriftens årgångar.

Parallellt med detta praktiska arbetsprogram följer tidskriften en ambitiös vetenskaplig linje.

Man vill presentera det vetenskapliga arbetet på gregorianikens område och göra det svenska handskriftsmaterialet från reformationstiden känt. I detta syfte recenserar koralskolor av T. Sehrens, B. Eberl, L. Söhner, D. Johner och G. Suñol. Man anmäler 1936 de danska nyutgåvorna av Jespersøns *Graduale* och Thomissøns *Psalmebog* (och gör det inte utan avund). Sven Kjällerströms avhandling om *Missa lincopensis* presenteras 1942, Toni Schmidts om *Vallentunaboken* 1947, Hilding Johanssons om *Hemsjömanualet* 1950.

Men tidskriften har också egna originalartiklar på motsvarande område: *Kalmarstiftets musikhandskrifter* (Jan Redin 1935), *Skara 1* och *Bygdeåboken* (Knut Peters 1935)

Jerstadsboken och Sandhemsboken (Knut Peters 1937) och Rumskullahandskriften (Arthur Adell 1944).

Ett viktigt forum för tidegårdsarbetet blev Laurentius Petri Sällskapet, som grundades 1941.

Från detta år möter regelbundna meddelanden om sällskapets verksamhet i tidskriftens spalter. Genom sin urkundserie och sina studiekonvent har sällskapet i realiteten fungerat som en slags akademi för gregoriansk vetenskap och praxis och i omvänd proportion till sitt medlemsantal utövat en vägvisande och inspirerande funktion inom tidegårdsarbetet och i kyrkolivet i stort.

Den nyss nämnda urkundserien inleddes 1942 med Arthur Adells edition av Hög- och Bjuråkershandskrifterna och omfattar bl a Breviarium lincopense, Missale lundense och Graduale arosiense. Tidskriften aviserar och analyserar dessa nyutgåvor med förklarlig stolthet.

Redan från början stod det klart, att den svenska tidegårdsrörelsen hade sina naturliga anknytningspunkter i andra kyrkor runt om i världen.

Tidskriften ger en fortlöpande och grundlig information om de liturgiska strävandena i Norden (1926), på anglikanskt område (1926–27), i Tyskland (1927), inom den romerska kyrkan (1929), i USA (1936–1947), i Nederländerna (1949) och inom den ortodoxa kyrkogruppen (1951).

I fråga om de nordiska länderna ägnar tidskriften stor uppmärksamhet åt arbetet inom de olika kommittéer, som förbereder nya gudstjänstböcker och de resultat, som deras arbete avkastar. Sålunda refererar och kommenterar tidskriften 1927 den nya koralboken i Norge och 1929 i Finland, den nya danska psalmboken 1954 och koralboken 1955, handboksförslaget i Finland 1958 och den nya finska handboken 1969/70

samt de nya liturgiska linjerna efter Vaticanum II 1968.

Men en särskilt energisk uppmärksamhet ägnas åt de nordiska ländernas tidegårdsarbete.

Sålunda behandlas E. Abrahamsens Bibelske Psalmer 1930, och en översikt av det nordiska tidegårdsarbetet i stort lämnas 1934: i Lund fanns Collegium cantorum, i Danmark Theologisk Oratorium, i Norge Ordo crucis (som ersatt den tidigare Pro Ecclesia) och i Finland Sanct Henrikskretsen.

Sedan LPS bildats 1941, fick samarbetet med de nordiska länderna fastare form.

1946 dryftades i samband med sällskapets årsmöte i Söderköping möjligheten att åstadkomma en nordisk tidegård. Ett nordiskt tidegårdskonvent hölls i Helsingør 1947, och ett nordiskt utskott för tidegården bildades. Utskottet sammanträdde i anslutning till LPS:s konvent i Halmstad 1948 och i Nidaros 1949. Sedan dess har samarbetet inskränkts till vetenskapligt utbyte och personliga kontakter vid konvent och kyrkosångshögtider.

En intressant översikt av den nordiska tidegårdens publikationer lämnas 1948 i tidskriften. För Finland förelåg Tideböner för kyrkoåret samt Päivän Rukoushetvet, för Danmark Morgen- og Aftensang, Bibelske Psalmer, Bibelske Psalmer tilrettelagt med oldkirkelige melodier og antifoner, samt Evangelisk dansk tidebønn og Morgen- og aftensang, för Norge La oss alle be samt Antifoner til ukens tidebønner.

Det är inte utan sitt intresse att jämföra denna översikt med redovisningen i tidskriften 1962 av motsvarande material. Nyttillkommet är för Danmark antifonale till morgen- og aftensang, 1953 Ugens tidebønner och 1954 tillhörande antifonale. I samma årgång nämnes den sydindiska tidegård, som på 1930-talet utarbetades av B. Fr. Tiliander och som på 1950-talet fullföljdes av Ebbe Wängsjö. 1961 förelåg Stotira Arathanai

Jepamalai (Bönekrans för lovoffergudstjänst), som antagits som del av den sydindiska kyrkans handbok.

Tidskriften redovisar också det nyare tidegärdsarbetet i Tyskland, där Lutherische Liturgische Konferenz, Alpirtsbachkretsen och Die Evangelische Michaelsbruderschaft framträder som aktiva tidegärdsgrupper. Lutherische Liturgische Konferenz har gett ut ordningar för matutin och vesper, Alpirtsbachkretsen (med Friedrich Buchholz som ledare) ordningar för laudes, vesper och completorium och Michaelsbruderschaft ordningar för matutin, sext, vesper och completorium.

En intressant linje i tidskriftens historia är engagemanget för *orgelrörelsen*.

Redan 1926 skriver Daniel Rudin en framtynt artikel om orgeln och gudstjänsten. Temat skall dyka upp vid åtskilliga tillfällen längre fram. 1928 behandlas det av Albert Runbäck, som dessutom skriver om Gamla orglar och nya. Det är än så länge ropandes röster i öknen. De exempel på dispositioner för nybyggda och nyinvigda orglar, som tidskriften lämnar vid denna tidpunkt, visar inga som helst spår av barockorgelns klangideal: det är alltjämt sekelskiftets romantiska orgel, som är allt dominerande.

1929 skriver Waldemar Ählén om Nutida orgelproblem, helt i den klassicerande orgelrörelsens anda. Ingvar Sahlin medverkar 1930 med en engagerad serie om J.S. Bach, där också dispositionen av Bachs orglar i Thomankyrkan presenteras till nyttigt eftertanke. Carl E. Rosenquist skriver från 1930 flitigt om de nya linjerna i orgelbyggeriet, och dr. Bertil Wester medverkar med artiklar om den klassiska barockorgeln (1932). Men ännu detta år är de refererade orgeldispositionerna helt opåverkade av de nya tankarna. Med Marcusenorgeln i Lunds domkyrka 1932 markeras en vattendelare. Från 1933 börjar Nordiska Museet sin inventering av det äldre orgelbe-

ståndet i Sverige, och 1935 kan KSV i tidskriften redovisa fyra nya orglar av barocktyp: Helsingborgs Gustaf Adolf, Tostarp, Gryt och Höganäs. Orgelrådet bildas 1934 och utfärdar omgående en normaldisposition efter de klassiska principerna, och under de följande åren följer de redovisade orglarna i regel barockorgelns mönster. Se Henry Wemans stora artikel i innevarande årgång.

Parallellt med det som händer på orgelbyggandets område löper utvecklingen inom *kyrkomusiken*.

Den romantiska stilen i orgelmusik och körsång fick så småningom vika för den klassiska tonen, i Palestrinas, Schütz' och Bachs anda. Tidskriften speglar också denna utveckling, både genom artiklar och recensioner. Julius Rabe skriver sålunda 1926 om J.S Bach, K. Thomas anmäls redan 1929, Pepping och Distler 1930, J.N. David 1935. Visserligen nämns i ett referat från en kyrkosångshögtid 1936, att KSV:s manskör medverkade, men det är veterligen det sista nedslaget av den äldre romantiska traditionen. Från 1940-talet är den stramare kyrkomusikaliska linjen tydligen befäst i körnas repertoar. En inte ringa andel i denna utveckling torde tillkomma LPS:s sommarkonvent, som även odlade den polyfona sången med sådana instruktörer som Mogens Wøldike, Jan Pontén, Lars Edlund och Eric Ericson. Endast det bästa var gott nog!

Tidskriftens yttre gestalt har skiftat under de femtio åren.

Tidskrift för svensk kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv började som en månadskrift. 1942 bytte den namn till Svenskt gudstjänstliv och förvandlades till kvartalsskrift. Från 1953 är Svenskt gudstjänstliv årsbok — sedan 1950 tillika medlemsblad för LPS. Sedan LPS år 1972 anslöt sig till Riksförbundet svensk kyrkomusik (RISK) står dettas sektion för liturgi och musikvetenskap som årsbokens utgivare. Publiceringen sker sedan 1971 med

understöd av Humanistiska forskningsrådet. 1926–1962 var Arthur Adell redaktör, 1963–1966 Pehr Edwall, och från 1967 är Folke Bohlin tidskriftens redaktör.

En fråga anmäler sig till sist: *Har Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv/Årsboken Svenskt gudstjänstliv uppnått vad dess grundare eftersträvade?*

Från en sida sett kan man kanske säga, att den nådde längre än man väntade.

Den allmänna utvecklingen gynnade onekligen tidskriftens målsättning. Den gregorianska sången accepterades som kyrkans egen röst och fick en vidgad plats i den svenska högmässan och andra gudstjänster. Tidegården vann från 1940-talet en närmast överraskande ingång, mera visserligen i den lästa än i den sjungna formen. Den högkyrkliga rörelsens sakramentala gudstjänstsyn fick en större utbredning än man från början hade trott vara möjlig. Det är märkligt att konstatera, att de »pia desideria», som Knut Peters anför i Den gregorianska sången 1930 (och då betraktade som mer eller mindre utopiska), egentligen alla blev infriade. Det är vidare märkligt, att den svenska kyrkan 1942 fick en Handbok och en Mässbok av detta utseende och innehåll: en Handbok med en markerat restaurerande struktur, i överensstämmelse med den »katolska» västerländska traditionen, och en Mässbok med övervägande gregoriansk musik. Ännu mera anmärkningsvärt är, att den Svenska kyrkan på 1950-talet ägde ett fullständigt breviarium och antifonale, det senare i en musikaliskt ovanligt ren form. Visst uppnådde tidskriften vad den eftersträvade och mer till!

Från en annan sida sett kan man kanske säga, att framgångarna för tidskriftens ursprungliga ideal nu synes ha passerat sin höjdpunkt.

Diskussionen kring kyrkans gudstjänst har tagit nya vägar. Den restaurerande linjen har ersatts av en annan, som visserligen också den

ser tillbaka men som söker sig bortom den medeltida traditionen och till fornkyrkans liturgi, samtidigt som den mera anknyter till den strukturella enheten och den liturgiska aktionen än till den noggranna bokstavstroheten och de nedärvda formulären. Den gregorianska musiken betraktas visserligen alltjämt som kyrkans egen stämma, och ingen torde vara beredd att offra detta dyrbara arv. Men vid sidan av de klassiska tongångarna gör sig nya röster hörda – i tolvton eller kanske i popmusikens form. Den gregorianska korallen kämpar med rytmiska sättningar i reformationstidens cantionalstil och moderna kyrkovisor av protestsångens typ, med gitarrer och slaginstrument som ackompanjemang. Den stilrena och stålblanka barocktonen börjar vika, både när det gäller orgelbygge och orgelmusik, och den romantiska orgelklangen finner nya talesmän. Körsången i gudstjänsten låter inte längre alltid som Palestrina och Bach utan finner stundom sträva moderna tonfall.

Allt detta hör med till historiens pendelrörelse. Gammalt och nytt bryts ständigt mot vartannat, och varje tid måste tala med sin tunga, på predikstolen, vid altaret och från orgelläktaren. Det är ingen anledning att tro, att den svenska kyrkan skulle vara sinnad att ge upp sitt rika och förpliktande arv av gregoriansk musik, även om den får samsas med nyare tongångar. Det är ingen anledning att tro, att den svenska tidegårdsrörelsen och dess vakthållning kring gregorianiken skulle utgöra ett passerat stadium. Tvärtom har tidegården i Sverige genom den nya editionen av breviariet och antifonalet visat, att den har möjligheter att förnya sig.

Svenskt gudstjänstliv begår sitt femtioårsjubileum inte endast med tillbakablickar, även om de i och för sig är motiverade. Inför framtiden ter sig behovet av denna årsbok lika stort som tidigare. Den har alltjämt en viktig uppgift i att spegla det svenska gudstjänstli-

vet, särskilt dess musikaliska sida, i historia och nutid. Såsom ett av RISK:s organ vänder den sig till en vid läskrets, vars grundstomme utgörs av Laurentius Petri Sällskapets medlemmar. Samtidigt behåller den en vetenskap-

lig inriktning, vilket understryks av stödet från Humanistiska forskningsrådet.

Tidskriften firar alltså sin mogenhetsdag med sikte på framtiden och dess gudstjänstliv.

Pehr Edwall